

І.Д.Самошкіна, к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет

АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК СИСТЕМА ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ВІД РИЗИКІВ

У статті розглянуті особливості агостраховання в Україні. Обґрунтовано перспективи реформування агостраховання з використанням іноземного досвіду.

В усьому світі агостраховання є визнаним засобом підтримки сільського господарства, бо воно здатне спрямовувати допомогу до тих, хто її потребує; швидко реагувати на виробничі катастрофи; забезпечувати доступ до кредитів для роботи та модернізації галузі; бути платформою, за допомогою якої ризики можуть розподілятися, незважаючи на кордони.

Якщо система агостраховання організована правильно, вона: відповідає міжнародним торговим угодам; здатна бути ефективним інструментом, що стимулює застосування кращих технологій у сільському господарстві відповідної країни; створює передумови для інших прогресивних змін у сільському господарстві (наприклад, визначення якості та класифікація зерна, управління обліком виробничих запасів, технології вирощування насіння, управління земле- та водокористуванням, технології забезпечення якості харчових продуктів на рівні господарства, оптимізація використання ресурсів, зв'язки у сільськогосподарських ланцюжках); при наявності мережі місцевих фахівців спроможна підтримувати екологічні ініціативи як-от: уловлювання та поглинання вуглецю, моніторинг та запобігання ерозії ґрунтів.

Ситуація, яка склалася на сьогодні в Україні стосовно страхування сільськогосподарських ризиків, щонайменше гальмує прогрес і може бути визнана кризою розвитку системи. Урядовцям різних державних структур, керівникам страхових компаній і навіть спеціалістам сільського господарства і традиційного страхування бракує знань з різних функціональних та

операційних аспектів, які є конче необхідними для належного розвитку системи страхування сільськогосподарських ризиків[4]. Субсидії з державного бюджету для здешевлення вартості страхових премій не досягають більшості аграріїв в Україні, часто використовуються в страхуванні, яке має неефективний дизайн, просто для забезпечення доступу до кредитів або отримання державних субсидій без справжнього захисту від ризиків, а при їх розподілі застосовуються забюрократизовані і витратні процедури, що відлякують аграріїв.

Для системи аграрного страхування в цілому, субсидованої чи ні, характерні такі ознаки, як обмеженість даних, неадекватна актуарна експертиза та недостатня прозорість. Крім того, дослідження, які проводяться в цій сфері, не отримують достатнього фінансування, погано скоординовані і не мають у своєму розпорядженні всіх необхідних даних. У цій системі відсутнє належне ліцензування і не має всієї необхідної нормативної бази. Більше того, захист споживачів послуг агрострахування практично відсутній. Уряд України усвідомлює потенційну цінність страхування сільськогосподарських ризиків для розвитку сільського господарства. В Указі Президента визначена провідна роль агрострахування в рамках «національної програми розвитку страхування сільськогосподарських ризиків». Втім на сьогодні чіткого стратегічного плану уряду щодо покращення середовища не простежується.

Кардинальні зміни в системі страхування, пов'язані з ринковими умовами господарювання, обмежили використання обов'язкових форм страхового захисту, що традиційно застосовувались в якості засобів державного впливу на сільськогосподарське виробництво[2]. А концепція застосування добровільного страхування з державною підтримкою залишається гостро дискусійною. Нині страхування в Україні розвивається переважно екстенсивним шляхом, за рахунок формального та схемного страхування. Питання ж підвищення якості страхових послуг, поєднання інтересів учасників страхових відносин, структурної побудови системи сільськогосподарського страхування залишаються невирішеними. З цих позицій об'єктивно необхідним є

дослідження теоретичних і практичних аспектів формування системи страхування сільськогосподарських культур з урахуванням необхідності її державної підтримки та розробка на науковій основі комплексу заходів, спрямованих на підвищення її ефективності.

Огляд наукових досліджень свідчить, що проблеми формування та розвитку системи страхування сільськогосподарських культур досліджували такі відомі науковці, як В. Борисова, О. Ботвиновська, Н. Внукова, К. Воблий, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Залетов Г. Кірейцев, М. Клапків, С. Навроцький, С. Осадець, П. Саблук, А. Таркуцяк, Л. Худолій, А. Чупіс, В. Шахов та інші. Аналіз праць науковців дозволяє зробити висновок, що для дослідження системи страхування сільськогосподарських культур існує теоретико-методологічна база і, одночасно, потреба в подальшій розробці даного питання. Необхідність удосконалення системи страхування сільськогосподарських культур вимагає проведення системних досліджень і розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо її подальшого розвитку.

Системна дія страхових випадків на сільськогосподарську діяльність знаходиться під впливом певних чинників.

По-перше, в сільському господарстві головним та виключно специфічним засобом виробництва є земля, яка є обмеженим ресурсом, потребує підтримки належного рівня родючості та відновлення якісних показників.

По-друге, в якості специфічних засобів виробництва в сільському господарстві виступають також і живі організми – тварини та рослини. Внаслідок цього в розвитку сільського господарства тісно переплітається дія біологічних й економічних законів відтворення. Окрім того, життєвий цикл живих організмів суттєво залежить від природно-кліматичних умов та характеризується сезонністю, роботи повинні проводитися в обмежені та дуже короткі терміни. Тому фактор часу та природних сил в сільському господарстві має виключне значення.

По-третє, в страхуванні, на відміну від інших об'єктів майнового інтересу, сільськогосподарські культури, а також частково і тварини, мають здатність після реалізації ризику відновлювати ушкоджені частини, що дає можливість зменшити обсяги збитків.

По-четверте, дана галузь є досить інертною по відношенню до інновацій та характеризується специфічністю процесу виробництва (наприклад, циклічність), що обумовлює тривалість будь-яких перехідних процесів, пов'язаних із збутом продукції, оновленням умов виробництва.

По-п'яте, сільське господарство відрізняється консервативністю, нееластичністю, що стримує науково-технічний прогрес в галузі, а неможливість швидкого реагування на збільшення чи зменшення випуску продукції проявляється у неадекватності реагування на умови та вимоги ринку.

По-шосте, демонополізоване сільське господарство не може забезпечити конкурентні ціни, що створює нездоланий диспаритет цін між вартістю сільськогосподарської продукції та вартістю ресурсів, необхідних для виробництва даної продукції тощо.

По-сьоме, якщо в далекому минулому сільське господарство виступало самостійною, відносно відокремленою галуззю економіки, то сьогодні воно входить до складу АПК та має технологічні й економічні зв'язки з великою кількістю інших галузей народного господарства [1].

В цілому, на результати діяльності в сільському господарстві великий, системний вплив мають природно-кліматичні умови та ризики природного характеру, а також економічні ризики, що формують ринкову кон'юнктуру. За цієї ж причини велике значення має вплив на його ризики за допомогою здійснення антиризикової діяльності з метою організації страхового захисту за допомогою створення відповідних страхових резервів, запасів, фондів (рис.1).

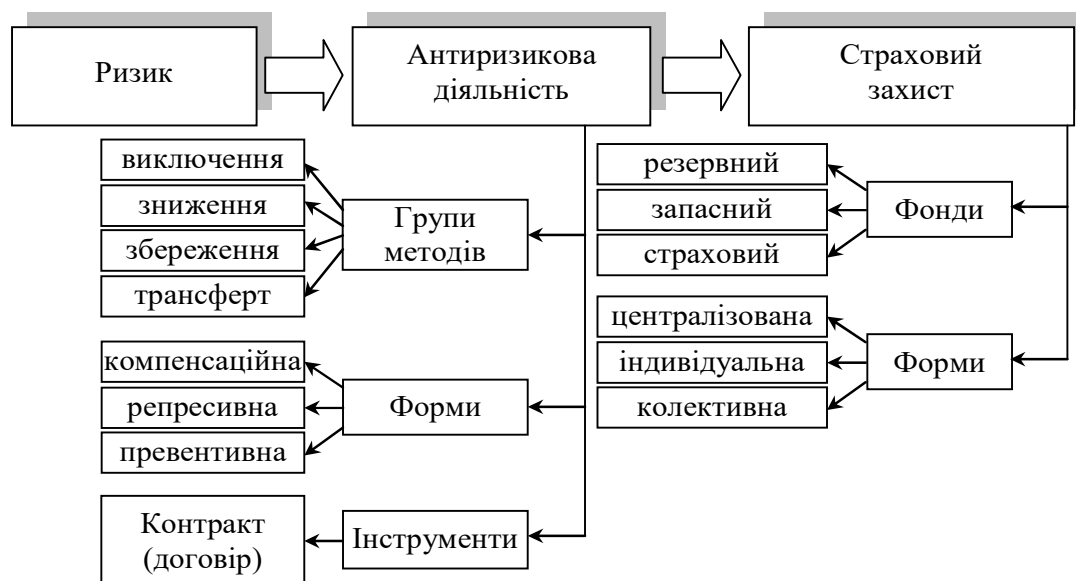

Рис. 1. Система захисту сільськогосподарської галузі від ризиків

Тому, зрозуміло, що перед товаровиробниками, державою стоїть задача організації підтримки сільського господарства та впливу на сільськогосподарські ризики, їх обмеження, компенсація та ліквідація, що можливо досягти за допомогою певних методів, застосування форм антиризикової діяльності та вибору оптимальної форми страхового захисту.

Існує декілька сучасних підходів, за допомогою яких сільськогосподарські виробники можуть регулювати дію ризиків, що впливають на їхнє господарство. Ці підходи поділяються на дві основні групи: стратегії скорочення ризиків у господарстві та стратегії передачі (трансферту) ризиків іншим суб'єктам господарювання[3]. На рівні господарства доцільно застосовувати всі методи, що дозволяють знижувати й усувати наявні та можливі ризики, такі як:

- уникнення ризику – обирання таких видів діяльності, які дадуть менше доходу, але є менш ризикованими;

- вибір продуктів та способів виробництва, які найменше підпадають під дію ризиків та мають скорочений термін виробництва, застосування технологічних рішень;

- диверсифікація виробництва та вирощування культур, підтримання достатньої ліквідності створених резервів;

- поетапне інвестування;

- пошук додаткових джерел прибутку тощо.

На жаль, в сучасних умовах посиленого впливу кризових явищ на сільське господарство, не кожне підприємство спроможне здійснювати необхідні заходи по зниженню ступеню ризику, оскільки для своєї реалізації вони вимагають застосування спеціальної техніки, глибоких знань в галузі агрономії, зоотехнії, маркетингу, фінансів, а також значних фінансових ресурсів. А враховуючи, що нині в аграрному секторі економіки країни переважає така організаційна форма підприємств як фермерські господарства – близько 55 %, то зазначені вимоги до зниження ризику не можуть бути виконані, а тому малими та середніми

господарствами в якості впливу на ризик найчастіше обирається метод прийняття ризику без фінансування.

Серед стратегій передачі ризику ключовими є: залучення підрядників; вертикальна інтеграція; хеджування на ринку ф'ючерсів та опціонів; залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів; страхування.

Антиризикова діяльність сприяє можливості здійснення розширеного відтворення завдяки нагромадженню. А джерелом нагромадження (разом із недоспоживанням) є іманентна здатність будь-якої суспільно-економічної формації створювати вартість, що перевищує її потреби. Нагромадження, у тому числі, формуються у вигляді страхових та резервних фондів, які використовуються в антиризиковій діяльності (табл. 1).

Таблиця 1.

Форми антиризикової діяльності в сільському господарстві

<i>№ з/п</i>	<i>Форма антиризикової діяльності</i>	<i>Характеристика форми</i>
1	Компенсаційна	Передбачає компенсацію збитків і втрат в разі реалізації ризику, найбільш капіталомістка, переросла у функцію страхування
2	Репресивна	Забезпечує подолання наслідків реалізації ризику, досить капіталомістка, переросла у функцію страхування
3	Превентивна	Здійснює запобігання настанню страхового випадку, найменш капіталомістка та найбільш ефективна, переросла у функцію страхування

В сучасних умовах в Україні в сільському господарстві, з огляду на фінансування, пріоритетну роль в антиризиковій діяльності відіграє компенсаційна форма, яка відображає реальний страховий захист[5]. А превенція займає другорядне місце, хоча й переросла в самостійну функцію страхування. Зазначені форми антиризикової діяльності знаходять свій прояв у функціях страхування: компенсаційній, репресивній, превентивній. Важливо підкреслити, що здійснення зазначених функцій можливе за рахунок спеціальних коштів, які існують у відповідних фондах, резервах, запасах і які за загальноприйнятою практикою називаються страховими.

Враховуючи унікальність та технічну складність агрострахування порівняно з іншими формами страхування, необхідно розробити і запровадити

спеціальне регулювання для системи страхування сільськогосподарських ризиків, яке визначатиме:

- рівень технічних знань (а також механізми збору та моніторингу даних про цей рівень), який повинні мати страхові компанії, щоб бути спроможними надавати послуги страхування сільськогосподарських ризиків;

- рівень платоспроможності, відповідні механізми його обліку та моніторингу, що дозволитимуть визначити ті страхові компанії, які спроможні утримувати ризики, притаманні схемам страхування сільськогосподарських ризиків, зокрема, катастрофічні ризики;

- рівень платоспроможності / кредитний рейтинг, а також механізми його обліку та моніторингу, що дозволитимуть визначити ті перестрахові компанії (міжнародні чи українські) та ті інші структури перестраховування (включаючи державні фонди, ринки капіталу), які спроможні утримувати ризики, притаманні агростраховуванню;

- рівень технічних знань та сертифікаційні вимоги до осіб або фірм, що надають системі страхування сільськогосподарських ризиків підтримку з андеррайтингу та врегулювання збитків;

- необхідні елементи угоди страхування сільськогосподарських ризиків у розрізі конкретних форм агростраховування;

- базову інформацію, яка має збиратися на рівні господарства, зберігатися і включатися в щорічну звітність для забезпечення функціонування конкретних форм страхування сільськогосподарських ризиків;

- базові настанови для забезпечення конфіденційності приватних даних та інформації, що надаються системі страхування сільськогосподарських ризиків споживачами послуг агростраховування;

- практичний механізм арбітражу для вирішення спорів між сторонами угоди страхування сільськогосподарських ризиків;

- вимоги до щорічної звітності до Держфінпослуг у розрізі форм страхування сільськогосподарських ризиків.

Дизайн системи агостраховання має бути таким, у якому б забезпечувалася прозорість ухвалення рішень з максимальним залученням державних органів, страхових компаній та виробників сільськогосподарської продукції. Якщо ця вимога буде реалізована, то це забезпечить справедливий доступ до державних субсидій для всіх сільськогосподарських товаровиробників, а також ефективний і справедливий розподіл виділених на цю мету бюджетних коштів. Програми субсидування мають бути організовані у відповідності до сучасних вимог і мають включати операційні процедури з прив'язкою в часі. Аграріям буде забезпечений кращий доступ до державної підтримки, а субсидії страхових платежів вноситимуться без зволікань. Аграрні товаровиробники краще розумітимуть суть страхування сільськогосподарських ризиків, а отже, вони більшою мірою підтримуватимуть розвиток системи агостраховання, що дозволить реалізувати очікуваний економічний ефект від програми субсидій.

Щоб досягти цих цілей, необхідно стандартизувати дизайн страхових продуктів та операційних процедур, а саме:

- субсидуванню мають підлягати лише ті страхові продукти затвердженого дизайну, які забезпечують прийнятний і цілеспрямований захист аграріїв від ризиків;

- для кожного затвердженого дизайну мають бути розроблені стандартні: угоди страхування, положення андеррайтингу, процедури врегулювання збитків, визначені на основі актуарних розрахунків тарифи і ставки для пропонованого покриття, процедури вирішення спорів, вимоги до сторін угоди, механізми збору даних;

- дані мають методично збиратися і надходити в депозитарій даних. Призначення цього депозитарію – забезпечення даними програм страхування сільськогосподарських ризиків. При управлінні даними має забезпечуватися конфіденційність та повага до приватності кожного окремого сільськогосподарського виробника, але вони мають бути доступними в агрегованому вигляді для страхових компаній та державних структур з метою

проведення досліджень, звітування, забезпечення роботи системи страхування та адекватного й вчасного звітування через регулятора (Держфінпослуг);

- мають бути розроблені послідовні підходи та методи визначення тарифів і покриття, з тим щоб усі сільськогосподарські товаровиробники за всі аналогічні дизайни страхування платили зіставні премії (з урахуванням географічних особливостей, культур, методів управління та збитків у минулому), завдяки чому буде забезпечене дотримання принципу справедливості при розподілі державних субсидій через страхові компанії.

На наш погляд, наявні в Україні форми продуктів страхування сільськогосподарських ризиків необхідно переглянути з погляду: їхньої ефективності в плані забезпечення захисту аграріїв від ризиків; сегменту сільськогосподарських товаровиробників у комерційній сфері, з яким страхові компанії мають намір працювати; конкретних елементів дизайну та операційних процедур, зокрема: потреба в даних, їх наявність та управління даними; оцінка премій та покриття.

Наявні в Україні страхові продукти не відповідають вимогам широкого спектру аграрних товаровиробників, різноманітності сільськогосподарських культур та напрямів тваринництва і необхідності реагувати на майбутні потреби галузі та можливості, що відкриваються завдяки модернізації або стимулюють інновації. У процес страхування сільськогосподарських ризиків необхідно інтегрувати механізми постійного перегляду наявних продуктів та програм страхування з метою визначення сфер, які становлять інтерес, та розробки нових страхових продуктів і пов'язаних з ними операційних процедур, що сприяють розробці нових продуктів, включаючи збір даних та параметри технічної підтримки. Окремі страхові компанії можуть запроваджувати свої власні продукти з метою освоєння ринку або обмежитися реалізацією стандартних субсидованих страхових продуктів. Однак окремі страхові компанії в Україні, на сьогодні, як правило, не можуть займатися цією діяльністю з огляду на свої технічні та фінансові можливості.

Щоб сприяти розробці нових продуктів для субсидованих державою програм, необхідно для кожного нового продукту призначити групу партнерів (наприклад, представників страхових компаній, сільськогосподарських ланцюжків, фінансових установ, сільськогосподарських товаровиробників та їхніх асоціацій, а також урядовців), яка могла б вирішити, зокрема, такі питання:

- розповсюдження існуючого дизайну продукту на нові сільськогосподарські культури;
- удосконалення існуючого дизайну для підвищення його маркетингового потенціалу та операційної ефективності;
- запровадження нових дизайнів продуктів для ширшого охоплення сільськогосподарських товаровиробників та сільськогосподарських культур, які на даний час не обслуговуються існуючим асортиментом програм страхування.

Таким чином, розробка програм, які можуть бути затверджені для субсидування державою, за участю зацікавлених сторін створює нормальне середовище і можливість здобуття нових знань та сприяє досягненню кількох ключових цілей:

1. визначення критеріїв, за якими уряд субсидує премії (враховуючи міркування міжнародної торгівлі);
2. встановлення обмежень у дизайні, що відповідають фінансовій спроможності держави, задля забезпечення стійкої підтримки премій та можливості реагування на катастрофічні ризики;
3. розуміння того, що обмеження, пов'язані з субсидованими урядом дизайнами, опосередковано створюють ринкові можливості для несубсидованого страхування приватним сектором, яким можна доповнити схвалений державою продукт або застосовувати окремо;
4. визначення елементів інфраструктури, які, можливо, необхідно буде розробити, перш ніж запроваджувати деякі специфічні дизайни страхування (наприклад, індекс погоди; оцінка врожайності на основі

- супутникової зйомки; концепції доходів/маржі; система збору та вивчення даних про захворюваність худоби);
5. опрацювання дизайнів страхування з метою розширення клієнтської бази сільськогосподарських товаровиробників / охоплення нових сільськогосподарських культур / напрямів тваринництва та всіх сегментів діяльності сільськогосподарської громади;
 6. створення можливостей управління ризиками для фірм сільськогосподарського ланцюжка задля розподілу ризиків у ній, що сприятиме розвитку сільського господарства та його відповідних ринків.

Отже, напрями удосконалення агрострахування мають відображати пріоритети державної політики у цій сфері та інтереси страхових компаній та виробників сільськогосподарської продукції і сприяти запровадженню в Україні ефективної системи для забезпечення страхового захисту у сільському господарстві.

Список використаних джерел

1. Александрова М.М. Вітчизняні страхові продукти та здійснення страхування ризиків рослинництва / М.М. Александрова // Збірник наукових праць “Економічний вісник університету” / Том 2. Умови економічного росту в країнах з ринковою економікою (Матеріали IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції). – 2011. – Спец. вип. – С. 136-147.
2. Борисова В.А. Регулювання фінансових потоків природокористування /В.А. Борисова// Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2013. -№1 (34). – С.32 – 38.
3. Бридун Є.В. Моделювання страхового механізму компенсації еколого-економічних збитків / Є.В. Бридун – Х.: Вид-во “Форт”, 2014. – 256 с.
4. Полятикiна Л.І. Напрями стратегiчного розвитку iнвестицiйної дiяльностi в Україні /Л.І. Полятикiна // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. -№2 (33). – С.183 – 189.

5. Шолойко А.С. Страхування як елемент державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / А.С. Шолойко // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 4. – С. 155-158.

В статье рассмотрены особенности агрострахования в Украине. Обоснованы перспективы реформирования агрострахования с использованием иностранного опыта.

The article describes the features of agricultural insurance in Ukraine. The prospects of reforming the agricultural insurance with foreign experience.

Відомості про автора

а) прізвище, імя, по - батькові: Самошкіна Ірина Дмитрівна

б) вчене звання: доцент

в) науковий ступінь: кандидат економічних наук

г) місце роботи: СНАУ, кафедра фінансів

д) адреса для листування: 40020, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160,
кафедра фінансів